

Ipuin kontalaritzaren eredu berria?

*Leire Diaz de Gereñu, Itziar Idiazabal &
Luis M. Larringan*
UPV/EHU

SARRERA

Hizkuntza ereduak ez ditu akademiak bakarrik erabakitzen. Hizkuntza gehienak akademiarik gabeak dira, ez ordea, eredurik gabeak. Literaturari beti onartu zaio eredugile izatea, gurean ere bai, nahiz eta ahozko literatura ez den gehiegi kontuan hartua izan. Gure azter eremuak ahozko literatura jarraitzen eta/edo moldatzen du eta hori da deskribatu gura duguna: euskal ipuin kontalaritzaren gaurko eredu.

Ipuinak, euskal ipuinak, jakintsu, zaletu, euskaltzale, folklorista, etnologo, literatur aztertzaile askoren langaia dira. Ipuin bildumak, ahozkotik eta idatzitik jasoak eta haien azterketa sakon edo arinagoak ugariak dira gure artean eta beste hizkuntzen kultur altxorraren bildumetan. Zer esan dezakegu guk orain arte esan ez denik? Ikus dezagun:

- Ipuin konta saioez jardun gura dugu; gaurko jendaurreko konta saioez eta, nolabait, eginkizun horretan espezialistak edo profesionalak direnen ipuin kontalarien emankizunez.

Ipuin konta saioetan egiturarik, eredurik baden ikusi gura dugu. Ipuinen egitura formalari buruz asko ikertu eta idatzi da. Ipuin konta saioez ez hainbeste. Izan ere, idatziz heldu izan da ahozko literatur gehiena eta ahozkotasan horri, ipuinei dagokienez behintzat, gutxi aztertu da. Gu baino adituagoa den J.M. Lekuonak (1982) salatu du (ahozko) kontaketa eremuan lan berritzaileen premia.

Bestalde, ahozko kontakizunaren hizkerari buruz aurkitu daitezkeen aurreritiz jositako eta intiutiboki egindako deskribapenak gura baino ugariagoak dira. Hona adibide gisa Xabier Kaltzakortak (1989) Pierre Lafitten zita eginez emandako bat: «Mintzairaz den bezainbatean, ez da egiazko legerik: kondatzaile bakoitxak badu bere euskara eta bere jeinua. Etxeko eta herriko hizkuntza baderabila, dakien neurrian ala mordoilo, aditzaileei kausitu nahiz. Kondatzean, edergailu guti: han-hemenka atsotitz bat edo bertze; konparazione bat edo bertze, arrabots edo zarata hitz batzuk jostatzeko ateraldi bakar batzuekin.» (15-16. or.). Uste dugu euskarazko ahozko dis-

---

¹ Lan hau Eusko Jaurlaritzaren Ikerketa proiektu bati esker (HU.128.1998) abiatu zen eta gaur egun Leire Diaz de Gereñuk duen Doktore aurreko beka bati esker ari gara bideratzen.

kurtso-narratiboak deskribapen linguistiko zehatzagoa behar duela, aurrekoa bezelako definizioak gaingintzeko, bai zehaztasunean eta bai sakontasunean.

Ikerketa sistematiko eta enpiriko batetik abiatuko gara. Gaurko euskal ipuin kontalari ezagunenetakoen zazpi ipuin kontak saio grabatu ditugu, bideoz eta audioz. Transkribatu egin ditugu. Hori da gaurkorako erabiliko dugun corpusa. Gaurko ahozko ipuin kontalaritzaren eremu hori da guk aztertu gura duguna. Ez ipuingintza orhar, ez eta euskal ipuingintzaren eremu osoa ere.

Gure ustez, ipuin kontak saioak beti egon izan dira. Lehen ere ez zen edonor ipuinak kontatzen zituena; ez ziren edonoiz kontatzen ez eta edonon ere. Euskal ikerlariak artazuriketa, txerri hilketa eta eguberri bezperetan egiten ziren kontak saioak, edota hirule eta jostunen jardunak aipatu izan dituzte. Barandiaranen, Lafitterren, Azkueren edo Mayi Ariztiaren lanetan aurki ditzakegu zenbait aipamen. Nolanahi ere, saio edo ipuin konkaketaren giroari baino arreta gehiago ipuinari berari, istorioari eta haietan agertzen diren hizkuntz formei begiratu izan zaie. Eta oso gutxi dakigu saio haiek nola antolatzen edo bideratzen ziren. Baina saioak bazirela eta kontalariak amona eta aitona guztiak ez zirela ere esan daiteke. Alegia, profesionala izan ez arren, nolabaiteko gaitasuna aitortzen zitzaizkien norbanako batzuk ziren ipuin kontalariak.

Corpusa aztertzerakoan, garbi geratu da ez dela inoiz saio bat “Behin batean” esapidearekin hasten. Ipuinari heldu aurretik, gauza asko gertatzen da ipuin kontak saio batean. Bukatu ere, saioa ez da inoiz “Hala bazan eta ez bazan” huts batekin amaitzen. Gaurko kontak saioek badute egitura bat ipuinaren hiru edo bost ataletako² egituraren kabitzen ez dena. Berria? Ala zaharretan gertatzen zen modura, kontalariak bere erara antolatua, saioak entzuleek, lekuak eta guneak (alegia, egoera komunikatiboak) eskatzen duen erara moldatua?

Mintza jardun horiek, ahozko mintza jardun diren heinean, hizkuntza praktika aldetik aztertu gura ditugu. Ahozko genero honen ezaugarri formalak aztertzeke lana hartu dugu gure gain. Badakigu hiztuna, den hiztun sortzaileena delarik ere, hizkuntzak mugatuta bere jarduna molde jakinetan egitera behartua dagoela. Testuak mintza jardunaren bide-erakusle harturik aritu ohi gara hiztunak. Testuen moldatze-moduen galbaketatik pasarazi beharra dugularik gure jardunean, jokoan dauden testulegeak eta mugak ezagutzeak badu bere garrantzia gure ustez.

Kontestuaren arabera testu-mota desberdinak gauzatzen dira. Testu-motak molde antzera funtzionatzen dute eta bertan urtzen da geroago testua (ekoizpen linguistiko edo diskurtsiboaren emaitza berbala) izango dena. Testu hauek, garapen sozio-historikoan eraikitako egitura diskurtsiboetan oinarriturik, antolaketa berezia eta hizkuntz unitateen banaketa espezifikoa dituzte ezaugarri.

Kontak saioetan berbazkoa ez dena ere asko da. Ahozkoa den heinean, Zumthorrek (1990) dioen bezala, ahotsaz gain gorputzaren beste ahalmen asko erabiltzen da: jarrera, keinua, begiratua. Aipatu egilearen lana gogoan hartuz, ipuin kontak saioak “performance” modura ere deskriba daiteke. Honek guzti honek ere, izugarritzko garrantzia du gaurko ipuin kontak saioetan. Lehen ere izango zuen behar bada. Gogoratu Héliasek (1990) kolorezko suez esaten duena, musikaz, dantzaz eta antzez-

² Propp-enganetik ikasi dugu ipuinak hiru atal dituela: sarrera, korapiloa eta amaiera; Adam-en (1984) arabera bereizten ditugu, berriz, ipuinaren bost atalak: Hasierako egoera, Indar transformatzailea, Ekintzen atala, Indar orekatzailea eta Amaiera.

teaz beste hainbatek aztertua, sutondoko lekuen antolaketaz Kaltzakortak (1989) Orixeren lana aipatuz esaten duena, eta abar. Nolanahi ere, berbazko elementuak jaso eta aztertuko ditugu eta konta saioetan agertzen diren bestelako elementuak ere (musika, dantza, eszenatokira eramaten diren objektuak) kontutan hartuko ditugu.

Corpusa eta lanerako metodologia aurkeztu eta mintza jardun honen ezaugarriak eman ondoren, gaurko ipuin konta saioetan bereiztu ditugun hiru atalak deskribatuko ditugu gure corpusean agertzen diren elementuak kontuan hartuz. Ipuinak berak baino gehiago konta saioaren kokapenerako eta barne loturarako nahiz amaiera emateko konta saioetan agertzen diren elementuak izango dira lan honetako aztergai nagusia. Hain zuzen, gure artean kasik oharkabe geratu izan diren osagaiak eta jendaurreko ahozkoan, berriz, behar beharrezkoak direnak.

1. CORPUSA

Lan enpirikoa da guk egin duguna. Ikerketa ahozkotik jasotako corpus batetik abiatu da. Gure nahia ahozkoaren pragmatika zein den ikustea litzateke, orain arte idatzizkoaren barruan egin baitira ipuinari dagokionez ikerketarik gehienak.

Ekarpen teknologikoen eman diguten posibilitatea aprobetxatuz, grabatutako materiala CD Rom formatorak pasatu da erabilpena errazteko; bideo grabaketak egin dira berbazkoa ez den ekoizpena jasota eta azterketarako prest egon dadin. Aurrerago euskarazko ahozko kontakizunen bilketa egiteko asmoa dugunez, fitxategi informatikoetan numerizatu eta gordetako ipuinen bilduma egitearen esperientzia jaso dugu³ eta uste dugu ikerketarako eta material didaktikoaren prestaketarako lanabes egokia eskaintzen duela bide honek.

Grabatutako eta transkribatutako testuetan ipuin kontaketa saio osoak jasotzen dira. Konta saioetat hartzen dugu ipuin kontalari batek eszenatoki edo jendaurrean agertu ostean egiten duen berbazko eta ez berbazko ekoizpen guztia, ipuin kontalaria edo entzulegoa ekintza-komunikatiboa egin den lekutik alde egiten hasten den arte. Ekoizpen egoeran garrantzitsu diren datuak ere jaso gura izan ditugu.

Ondoko taulan ikusten den moduan, corpusa zazpi ipuin konta saioz osatua dago. Bost kontalari ezberdin; entzuleen ezaugarriak, lekuak eta saioaren osagarriak ere ezberdinak izan daitezke. Dena den guztiak bat datoz guretzat generoaren ezaugarri komunak direnetan: ipuinak kontaktzen dira, ipuin kontalaria da saioaren gidaria, jendaurrean egiten da, egun eta leku jakin batean. Ez dira bat-bateko edo lagun arteko saioak.

2. IPUIN KONTA SAIOA ETA HAREN HIRU FASEAK

Ipuin kontalari profesionalek bideratuta eszenatokietan, jendaurrean beraz, egiten diren jardunak izango ditugu aztergai.

Ipuin konta saioa, makroegintza komunikatibo moduan aurkeztu eta definitu gura dugu, hizkuntza ekintza oso bezela.

---

3 Britainiako DASTUM elkartearen eduki dugu aukera hori.

	T0	T1	T2	T3	T4	T5	T6
Ipuin kontalaria	Pello Añorga	Jose Mari Karrere	Koldo Amestoy (+Pascal Gaigne musika-ria)	Koldo Amestoy	Pello Añorga	Pello Añorga	Antton Irusta (+hiru musikari eta hiru bertsolari)
Eta izenburua		“Bibir del kuento”	“Bilintx”	“Makilar-gi”			“Pattakon . Daukanari kendu eta ez daukanari emon”
Entzule mota eta kopurua	Nagusiak Kop.: 20	Nerabeak Kop.: 125	Nagusiak Kop.: 30	Nagusiak Kop.:40	Haurrak Kop.: 40	Haurrak Kop.:100	Batez ere haurrak. Kop.: 100
Iraupena	66' 37”	82'29”	70'04”	68'08”	54'28”	57'29”	52'30”
Ipuin kopurua	5	7	5	10	2+ ipun antzeztua	3	1

- Hasteko, ikuspuntu estruktural eta pragmatiko batetik, konta saioa bere osotasunean berbazko ekintza artikulatua da. Helburu zehatza duen giza-jardunaren hizkuntz erabilera batez ari gara.

- Ardatz nagusia ipuin bat edo gehiagoren narrazioek osatzen dute, eta jakina, estrukturalki eta hierarkikoki zati nagusia ipuin horixe (edo horiexek) izango litzateke. Egituraketan, hala ere, ipuin horietaz gain izaera ezberdineko elementuak ageri dira antolatuta eta hierarkizatuta.

- Saioaren osotasunaren egituraz, izaeraz eta funtzioaz jardun gaitezke. Horrela, balorazio epai batzuek osotasunaz dihardute edo berau, ekintza komunikatibo osoa, hartzen dute kontutan: saio itzela, ederra.

- Esan dezakegu ahozko konta saioak xede ludiko-estetikoa duela. Ez dauka inongo xede logikorik. Ezin daiteke berbazko ekintza hau «egia/faltsu» terminotan ebaluatu, ezta ekintza eraginkor/ez eraginkor moduan ere. Badirudi gehiago erantzuten diela lortua/ez lortua moduko balorazioei.

Guzti honek, programa diskurtsibo-enuntziatibo bati buruz hitzegitea ahalbidetzen digu, giza-komunikazio-ekintza bati lotua dagoena, berba-ekintzaren gauzatzeko modu bezala.

Guk hiru gauzatzeko fase identifikatu ditugu: sarrera-aurkezpena, garapena eta amaiera-agurra. Azterketa ildo bera jarraituko dugu hirurekin eta hauxe izango da. Lehenik hiru faseen kokapen teorikoa eta deskribapen laburra egingo dugu eta ondoren fase bakoitzari dagokion analisía, bildutako testuetatik jaso diren elementuen sailkapenerako eskema bat proposatuz.

Diskurtso jakin baten helburua ipuin bat kontatzea izateak, ez du esan gura ipuinari hertsiki dagozkion elementu eta sekuentziak besterik aurkituko ez dugunik. Are gehiago, ondoren aztertuko ditugun sarrera-aurkezpen, garapen eta amaiera-agurra faseetan izaera ezberdinetako errekurtsioak erregulartasunez erabiltzen direla ikusita, esan genezake, diskurtso mota honen kategoriatzat har genitzaizkeela, ezaugarri eta funtzio bereziak dituztelarik.

Faseak banan-banan aztertzeko erabiliko dugun eskema behin-behinekoa izan arren, eta maila ezberdineko kategoriak erabiltzen ditugun arren, aztertzen gabiltzan hizkuntz-jardun honen makroegituraren eta bere programa diskurtsibo narratiboaren irudi bat egiteko lagungarri izan zaigu. Bi alderditatik begiratuko ditugu faseak. Batetik fasearen izaera zirriborratuko dugu: helburuak eta egituraren ezaugarri nagusiak aipatuz, eta bestetik hiru eremu edo atal bereizten dituen analisi eskema bat erabiliko dugu fase bakoitzaren azterketan: 1) komunikazio egoerako (kasu honetan konta saioko) parametro nagusiei (fisikoei nahiz haien errol edo irudikapenei) dagozkien aipamenak: kontalariari, entzuleei, leku-denborari buruzkoak. Adibidez, kontalaria bera aipagai oso garrantzitsua izaten da, bere biografia esate baterako, oso errekurtsio erabilia da bai sarreran bai beste faseetan ere. Gauza bera eskenatokia eta honen kudeaketa ere hizpide eta ezinbesteko zeregina dira konta saioko fase ezberdinetan, bereziki hasierakoan: jendearen kokaguneak, lekuen atontzea eta abar. Elementu hauek bereziki garrantzitsuak suertatzen dira sarrera-aurkezpen fasean. 2) Ipuinetako pertsonaia eta gaiak dagozkien aipamenak; ipuin bateko pertsonaia tartean martean ager daiteke “bere ipuina” aspaldi bukatua izan arren, saio guztiari izana eman diezaioke eta abar. 3) Musika, kantua eta hainbat errekurtsio estilisko nahiz modu askotako disgresioak ere ipuin idatzi bilduma batean ez dira inoiz agertzen (oharkabez jasotakoren bat ez bada). Aldiz, konta saioetan berebiziko garrantzia izaten dute. Uste dugu gainera fase bakoitzak bereak izan ditzazkeela. Oraingoan azterbidea eta adibide batzuk emango ditugu. Azterketak luze joko du.

3. SARRERA-AURKEZPENEA

3.1. Izaera

Sarrera atala, jakina, konta saioaren lehen fasea da. Corpusean garbi agertzen da saio bat bera ere ez dela zuzenean ipuin batekin hasten; sarrera batek beharrezkoa dirudi. Ipuin kontalaria eta entzulegoa kontestu enuntziatibo berean aurkitzen diren momentutik lehen ipuinaren hasierara (bazen behin...) heldu arte, badira berbazko nahiz ez berbazkoak diren produkzioak ipuinari berari ez dagozkionak. Honi deitzen diogu ahozko ipuin saioaren sarrera-aurkezpena.

3.2. *Analisia*

Esan dugun moduan, fasearen barne aldea begiratuko dugu aipatu ditugun hiru eremuak jarraiki.

a) Komunikazio-egoerako parametroen sarrera eta aurkezpena

- Kontalariaren errola da parametro horien artean ia beti nabarmentzen dena: Ipuin kontalariak, ahozko kontaketa hasi aurretik, entzulegoa prestatzen du lehenik

eta aldi berean iradokitzen entzuketa zein ikuspegiren arabera egin behar den. Bide anitzak erakusten ditu kontalariak bere errola nabarmendu eta finkatzeko orduan. Justifikazio eta argibideak emateko fasea da eta publikoaren onarpena lortzeko hainbat azalpe ager daiteke: zer helburu dituen, zergaitik hasiko den honela edo horrela, bertsioen eta aldaeren ezagupena, bereganatutako jakintzak... Testu monogestionatuaren arduraduna izate hori negoziatu beharra dago. Ipuin kontaketarako duen gaitasuna neurtzen eta frogatzen jardungo du kontalariak. Hona tratamendu honen adibide bat, non kontalariak bere burua zuzen-zuzenean aurkezten duen:

-“bueno / e:: ni:k / kontatuko dut (/) / bueno ni ipuin ipuin kontalaria naiz / ezta?” (T1)

-Entzulearen errola: Entzule errolaren ezarpena ipuin kontalariak espreski lantzen dituen puntuen artean ageri da. Bi alde bereizi ditzazkegu: bata fisikoa edo esplizittoa, non espazio interpersonala lantzen den, entzuleak eroso dauden eta ondo entzuten duten ziurtatzen du; bestea, entzule errola zeharka jorratzen deneko modua da, entzuteko prest diren galdetzean, identifikazioa bilatzen denean, entzulegoaren iritziak litezkeenak aipatzen direnean, eta abar.

-Leku-denbora indizeak: Konta saioaren lehen fasean komunikazio-egoeraren eta kontakizunaren denboraren leku-denborazko indizeak sartu eta aurkezten dira. Kokatu egiten da saioa, beraz, kontaketa saioan erreferentzia diren edo izango diren indizeak sartuz eta aurkeztuz.

Objektu baten aurkezpena ere erabil daiteke konta saioa abiatzeko. Batzutan hasieratik erakusten dira objektuok. Eskenatokia antolatzen da, beraz, behar diren atonketak eginez.

b) Ipuinetako pertsona-errolen eta gaien sarrera

Harrera ona aurreikusi nahi delarik, ipuin kontalaria eskeintzera datorrena aurrez desia eragitea bilatzen du. Baliabide hau honela gauzatua aurkitu dugu: lehen ipuinaren sarrera egiten da gaiaren, pertsonaiaren edo elementu garrantzitsu baten aurkezpenaren bitartez, ipuinaren jatorria azalduz, gaiari lotutako istoriotxo bat ekarri, bertsioen berri eman daiteke, eta abar. Ipuinen aurrerapen antzeko baliabide honen adibide bat dakargu:

-“(...) eta hasi nintzen / idazten / ipui hura / errege batena / kantu zoragarria entzun nahi zuela”(T5)

c) Musika, kantua eta formula estilistikoak, nahiz ateraldi eta digresioak

Musika, kantua eta zenbait errekurso estilistiko dira corpuseko sarrera-aurkezpen denetan agertzen diren baliabideak, gauzapan oso ezberdinak izanda ere. Hasiera formulak kanta daitezke edo musika tresnaren bat erabili berbazko ekoizpena laguntzeko, esaterako. Ondoko adibidean ikus daiteke komunikazio-errolen ezarpenarekin urtuta:

-“(alboan duen panderoa hartu eta berau joaz ondokoa abestuko du) nere ago iturritik ixuri guziak edanen ote ditu zure belarri:::ak nere ago iturritik ixuri guziak edanen ote ditu zure belarri:::ak trandadatindidadidudidandiraridaundi”(T3)

Ateraldi eta digresioei dagokionez, aurrez prestatuak egon daitezke edo bapatekoak izan. Ipuin kontalariak egin dezake, momentuan bertan, egoera-komunikatiboan jazo den zerbaiten gaineko komentarioa, edo bere berbaldian azaldutako gertakizun edo gaiaren inguruan zerbait gaineratu. Ahozko kontaketazko komunikazio-ekintzari

oso lotua ageri den baliabidea dugu, aldakorra eta tonu aldetik oso ezberdina izan daitekeena.

4. GARAPENA

4.1. Izaera

Ipuin konta saioaren bigarren fasea garapena da eta ipuinek osatzen dute bere muina. Hala ere, beste baliabide elementu batzuk agertzen dira, hemen ere, bai ipuinetan eta bai ipuinetik ipuinaera doan ekoizpenean. Lehen ipuinarekin batera hasiko da fase hau eta saioan kontatuko den azkenengo ipuinarekin batera bukatuko.

4.2. Analisia

a) Ipuinak

Saioen muina osatuko dute ipuin edo eta istorioek, jakina. Ipuin konta saioa deritzagun programa hauetan kontalariak ipuin edo istorio bat baino gehiago kontatuko dituela aurreikusten da. Ipuinak luzeraz eta gaiez oso ezberdinak izan daitezke. Batzuetan beste bost ipuin baino gehixeago kontatzen dira ipuin konta saio bakoitzeko. Atal hau ez dugu bereziki aztertzen oraingoan.

b) *Komunikazio-egoerako parametroen mantenimendua, garapena*

-Kontalariaren errola: saioaren garapenean zehar jarrai dezake kontalariaren errolaren tratamenduak, hasera fasean baino presentzia txikiagoa duen arren. Errola mantendu eta garatuko da saiotan zehar, salbuespenik gabe.

-Entzulearen errola: Entzulearen tratamendua garrantzitsua izango da garapenean zehar. Saioko fase luzeena izanda, entzulearen arreta mantendu eta frogatu beharra dago. Hau modu askotara egiten da: entzuleen ezaugarri sozialak eta hizkera kontutuan hartuz, kontaketa hurrengo datorrena asmatu eraginez, diskurtsiboki aukera egiten utziz... Memoria eta errepika ariketak ere sarri agertzen dira, batez ere haurrekin. Entzuleen erreakzioak eta sentimenduak landu, bere entzumena gidatu eta antzekoak egiten dira. Hona, esaterako, institutoko ikasleei begira bilatutako identifikazioaren adibide bat konta saioaren barruan:

-“gu institutora joaten giñen kaña ematera” (T1)

-Leku-denbora indizeak: Indizeak mantendu, gogoratu, garatu, utzi eta berritu egin daitezke. Sarrera-aurrezpenean kontaketa abiatzeko, pertsonaia baten edo ipuin kontalariaren biografia erabili bada aitzakizat, esaterako, garapenean ibilbide hau jarrait edo gara daiteke. Kontaketa egiten den herriari erreferentziak egin dakizkioke, eskenatokia antolatzen jarraitu, moldaketak egin eta abar.

-“eztakit hemen Basaurin / otsoek nola egiten duten baiñan / ipuin hortakoak horrelako zerbait egin zuen” (T3)

c) *Ipuinetako pertsona-errolen eta gaien garapena*

Nola edo hala, ipuin edo istorio denak daude saioko beste zatiren batekin behintzat lotuak edo harremanduak. Ipuinak sartzerakoan, bukatzerakoan edo bata

besterekin lotzerakoan baliabide jakin batzuk erabiltzen dira eta azpimarratzekoa da kontalariak borobiltze honetan jartzen duen arreta.

Mantendu, lotu eta berriztu daitezke indizeak: adibidez, ipuin konta saioan zehar pertsonaia bat izan daiteke mantentzen den elementua, aldakorrek izango diren beste indize batzuekin lotuz (denbora, leku aldaketak, eta abar); kontatutako azken istorioko elementu bateri indize berri bat gehitu dakioke eta (pertsonaia baten lanbide aldaketa, berbarako) eraldaketa horrek beste ipuin bateri bide eman. Adibide bat dakargu:

-“eta geo baita ere beste beste ipuia! eta ipui hura / txoriketaria berarena zen / ze txoriketaria bera handitu zenean / egun hartan / joan zen basora / eta basoko zuhaitz guztiak ezagutzen omen zituen” (T5)

Uzteak ere egiten dira garapenean: batzutan besterik gabe uzten dira kontatutako ipuinak, landutako gaiak edo pertsonaiak, bestelako hedapenik egin gabe. Bestetan berebizizko arreta jartzen zaie, uzte horiek ondo lotu eta borobilduz.

d) Musika, kantua eta formula estilistikoak, nahiz ateraldi eta digresioak

Ipuin konta saioen garapen denetan agertuko dira musika eta kantua. Abesti bat diskurtso narratiboan zelan josten den ikusiko dugu, kontalariak arrantzaleen itsasoratzea kontatu ostean:

-“da boga boga ! / (kantatuz) boga / boga boga / mariñela / mariñela / joan behar degu / urrutira / urrutira / bai indietara / bai indietara ooo ea ba (kantatzeari utzi eta hurrengoareneguz esango du) baiñan kanpaiña oso txarra da” (T2)

Esaldi estilizatuak, hitz-jokoak eta esaera antzekoak konta saio guztietan erabiltzen dira.

-“eta joan zen / joan / eta joan ta joan / Mari Joana Mari Joan!” (T4)

Digresio eta ateraldiei dagokienez gure corpusean duten maiztasunak erakusten du ahozko diskurtso narratiboaren interlokuziozko elementu esanguratsua osatzen dutela, ipuinaren barruan nahiz garapeneko beste ataletan. Kontaketa eten eta bazterreko zerbaitez berba egiten da denbora laburrez. Ikus dezagun adibide bat:

-“aingeru txuria ta / lur azpiko aingeru gorria / ta hortxe daude / borrokatzeko prest ezpata ta sardea / ta gu hortxe tartean gizonak bobo / ahal duguna egiten gizakiok bai / ob o / gaineko ongia eta lureko / gaizkiaren artean” (T3)

5. AMAIERA-AGURRA

5.1. Izaera

Amaiera atala beharrezkoa da edozein diskurtsotan; are gehiago, jendaurreko diskurtso narratiboan. Azken ipuinaren ondotik eta konta saioa guztiz bukatzen den arte egiten den ekoizpenak osatzen du fase hau.

5.2. Analisia

Azken atalean goian ikusitako guztien bukatze, borobiltzea egingo dela ikusiko dugu ondoren:

a) Komunikazio-egoerako parametroen gogoratzea eta uztea

- Kontalariaren errola: Kontalariak, amaiera-agurra fase honetan, gogora dezake zein izan den bere errola eta egitekoa, zer kontatu duen, eta abar. Bere funtzioak eta egitekoak zeintzuk izan diren gogora ditzake, eta bete direla baieztatu, bide batez.

- Entzulearen errola: Entzulearen erroalak saioaren akaberan tratamendu berezia dauka, bere errola zein izan den gogoratuz eta utziz ere bai. Entzulegoak bere errola bete duela gogorarazten da. Beste batzutan, entzulearen erroalaren tratamenduan gehiago sakontzen da: entzundako ipuinen bat kontatzera animatzen da entzulea, gogoratzen zaizkio une batzuk, eta abar. Agurtu eta eskerrak ere ematen zaizkie entzuleei bukaeran, edo oporraldi onak igarotzea desiatu, garaiaren arabera. Hau da hain zuzen, orohar, saio guztietako azken ahozko ekoizpena.

- Leku-denbora indizeak: indize hauek ere tratamendu berezia jasaten dute. Egin daiteke berriztapenen bat, baina orohar, landutako leku-denborazko indizeak gogorazi eta utzi egiten dira. Ardatza izan den pertsonaiaren bizitzan edo herriaren historian azken egoera bat emanez buka daiteke. Beraz, ipuin kontak saioaren sarrera-aurkezpena eta garapena egituratzeko erabili diren leku-denborazko indizeei bukaera eman dakieke. Eskenatokiaren antolaketa ere egiten da, batez ere espazioa hustu alde-
ra.

b) Ipuinetako pertsona-errolen eta gaien gogoratzea, lotzea eta uztea

Arrunta da, datuen arabera ipuin kontak saioan zehar kontatutako zenbait elementu gogora ekartzea. Ekintza hau burutzeko moduak bi dira. Bata *itxura narratibo* batean azaltzen dena da, ipuin kontak saioan zehar (sarrera-aurkezpena barne) agertutako pertsonaiak, gertaerak, objektuak eta abar josten dituenak. Elementu eta prozesu berriekin ager daitezke gogoratutakoak kontakizunaren denboran aurrera eginez. Azpimarratzekoa da, esaterako, hori guziaz antoaltzailearen erabilpena ipuinaren garapenean gertatutako guztia jasotzeko eta sarrera-aurkezpenean sartutako elementu batekin lotzeko, beti ere bukaera bilatuaz:

-“hori guziaz etzen gertatuko gure herrira ezpalira etorri hiru gizon / batek bazuen eskuan e: / igitai bat / pss! bigarrenak bere besoetan holako katu bat” (T3)

Gogoratzeko erabiltzen den beste modua magia jokoa da. Jokoa egiten den artean gogoratzen dira bestelako lotura berezirik bilatu gabe saioko uneak, kantuak, pertsonaiak eta gura den guztia.

Esan behar da, halere, azaldutako bi modu hauetan *gogoan dauka, gogoan dauka ere bai, gogoratzen zeate?, gero kontatu nuen beste istorioa* moduko esapideak komunak direla.

c) Musika, kantua eta formula estilistikoak, nahiz ateraldi eta digresioak

Errekurtso hauek amaiera-agurrean ere erregulartasunez ageri dira. Formula estilistikoak maiz erabiltzen dira saioaren amaiera aldera. Musika, kantua erabiltzen da formula horiek laguntzeko edo huts-hutsean saioa borobiltzeko.

Ateraldi eta digresioak ere ageri dira azken fase honetan.

6. EZTABAIDA

Gaur eguneko kontak saioen azterketa egin eta gero, agerian geratu da ipuinez gain beste hainbat elementu agertzen direla. Elementuok, programa diskurtsibonarratibo edo enuntziatibo bezela aztertzen ditugu, alegia: errolen aurkezpen eta azpimarratzea, denbora-espazioaren kokapena, kontasua indartu, osatu, erakargarriago egingo duten elementuen presentzia, eskenatokia, objektuak, musika, eta abar. Guzti

hauek ez dira berriak. Guk uste dugu, ahozko jardunari dagozkiola ezaugarri hauek, beraz, betikoak direla. Idatziz heldu zaigun tradiziozko kontaketen deskribapenetan han eta hemen atzeman daitezke hauen aztarnak. Eta beste herrialde batzuetako ahozko kontaketen deskribapenetan ere ageri dira (ikus britainiako ipuin kontaketa Hèlias, 1990).

Gurera mugatuz, erritualizatuta eta esamolde klitxetuetan heldu zaizkigun zenbait esapide jardun horren aztarna direla esango genuke (hala bazan edo ez bazan... eta antzeko formulak). X. Kaltzakortak (1989) bildu ditu adibide andana bat. Esaterako, Azkuek Mundakan erabiltzen zen bat aipatzen du, kontalariak entzuleari zenbat ipuin zekien galdetzeko erabiltzen zena: «¿zenbat arrautza yan dozuz zuk?» (13.or.). Barandiaranek jasotako interlokuziozko formula bat ere gogoratzen digu Kaltzakortak. Honela dio: “Cuando se le pide un cuento largo, contesta así:

“Bela’atek emen zeuken ego’at oso motxa
eta bestea oso luzea.
Oixe dek kuntu luzea.” (15. or)

Aramaion Konsuelo Salaberriri guk geuk jasotakoa da, berriz, ondokoa. Osabak, behin haurrak bere inguruan batuta, zer entzungo zeudela, honela kantatzen zien:

“ipuin ipuin
hala bandera
ahuntzek igo dau
laba gañea
laba gañek punta zorrotza
Maritxuri agoa korotza!”

Gaur elementu berriak sartzen dira beharbada, izan ere hizketa-moldeak, lexikoa eta abar aldatu direlako; saio batetik bestera ere aldaketak izaten dira, kontalariaren estiloak ere badu zeresana, baina ekintza-komunikatiboa eta helburua berbera dira. Hein horretan, ahozko jendaurreko kontaketa oinarriko egitura eta baliabi-deak berdinak izaten jarraitzen dutela uste dugu.

BIBLIOGRAFIA

- ADAM, JEAN-MICHEL (1984). *Le récit*, Paris: P.U.F.
- ARIZTIA, MAYO (1982). *Amattoren uzta*. Donostia: Elkar.
- BARANDIARAN, JOSE MIGUEL (1960-1962). *El mundo en la mente popular vasca*. III.alea. Donostia: Auñamendi.
- _____ (1979, 2. ed.). *Mitología vasca*. Donostia: Txertoa.
- BRONCKART, JEAN-PAUL ET COL (1985 a). *Le fonctionnement des discours*. Paris: Delachaux & Niestlé.
- GARZÓN CESPEDES, FRANCISCO (1995). *Teoría y técnica de la narración oral escénica*. Madrid: ed. Laura Avilés.
- HÉLIAS, PIERRE-JAKEZ (1990). *Le quêteur de mémoire*. Paris: Plon.
- KALTZAKORTA, XABIER (1989). “Herri ipuinen hasiera eta amaiera formulak” in Kaltzakorta X, Larringan L.M. & Etxebarria, J.M. (Ed.) *Tradiziozko ipuingintza*. Bilbao: Labayru, 11-32
- KUNZ, MARCO (1997). *El final de la novela. Teoría, técnica y análisis del cierre en la Era moderna en lengua española*. Madrid: Gredos.

- LAFITTE, PIERRE (1973). "Euskal ipuinak", *Euskera*, 160-166
- LARRINGAN, LUIS MARI (1989). "Ahozko ipuingintzaren egitura eta baliabideak". In Kaltzakorta X, Larringan L.M. & Etxebarria, J.M. (Ed.) *Tradiziozko ipuingintza*, Bilbao: Labayru, 33- 71
- _____ (1992). "Ipuingintza: Komunikazioa eta praktika linguistikoa" *Euskera* 37:2, Separata, 497-505
- LEKUONA, JUAN MARI (1982). *Ahozko Euskal Literatura*. Donostia: Erein.
- ZUMTHOR, PAUL (1990). *Performance, réception, lecture. Autour de l'idée de la performance*. Québec: Les Éditions du Préambule.